

Norbert Elias ”putkinotkoilun” valossa

1.

Englantilaiset ovat ennen kaikkea käytännöllisiä, isänmaallisia sekä kukkia ja teetä rakastavia, väitti George Orwell eräässä sodanaikaisessa artikkelissaan. Englantilaisuudessa oli Orwellille myös nurja, pinnanalainen, ei-julkinen puolensa. He olivat hänen mielestään parantumattomia uhkapelureita, harrastivat rivoja juttuja, pistivät oluenjuontiin kaikki rahansa ja puhuivat maailman ruminta kieltä. Tämä englantilaisuuden nurja puoli on väistämättä tullut mieleen lehtikirjoituksista, joissa on selostettu englantilaisnuorison käyttäytymistä urheilukilpailuissa tai lomamatkoilla Etelä-Euroopassa.

Englantilainen vallattomuus ei ole — jälleen lehtitietojen mukaan — pysynyt urheiluareenoilla, vaan myös ihanoitu pubikulttuuri on rapistumassa. Keskiluokkaiset nuoret pankkiirit, pörssimeklarit ja muut ”akkiä ja paljon”-ihmiset saattavat joukolla päättää työviikkonsa kotipubin sisustuksen murskajaisilla. Pubeihin on jopa ehdotettu jatkuva poliisi- tai televisiovalvontaa. Mutta, jos ollaan rehellisiä, samanlaisia urheilu-uutisia tulee nykyisin kaikkialta Euroopasta, idästä ja lännestä. Väkivalta on nykyisin arkipäivää jopa sosialististen maiden urheiluleisöjen kuvauksissa. Tiedotuksen sävyssä on suuri ero verrattuna tilanteeseen 10–15 vuotta sitten, jolloin urheiluleisöin väkivaltainen käyttäytyminen liitettiin vain Etelä-Amerikan ”kuumaverisiin” kansanluonteisiin.

Vaikeimmaksi urheiluväkivallan ongelma koetaan Englannissa. Siellä ilmiö, erityisesti jalkapallo-otteluihin liittyvä yleisön väkivaltainen käyttäytyminen, on synnyttänyt lehtikirjoittelun lisäksi tutkimusta. Uusin jalkapalloväkivaltaa koskeva englantilainen työ on Eric Dunningin, Patrick Murphyn ja John Williamsin *The roots of football hooliganism* (Jalkapallohuliganismin juuret, 1988). Sama työryhmä on jo aiemmin julkaissut erinomaisen tutkimuksen *Hooligans abroad* (Huligaanit ulkomailla, 1984), jossa lähinnä nuoren tutkijan John Williamsin osallistuvaan havainnointiin perustuen kerrotaan englantilaisten jalkapallofanien kokemuksista Espanjassa ja Hollannissa 1980-luvun alussa. Tämä Leicesterin yliopistossa työskentelevä ryhmä on tuottamassa vielä kolmatta tutkimusraporttia jalkapalloväkivallan sosiaalipoliittisesta hallinnasta.

Eric Dunningin työryhmä torjuu uusimmassa kirjassaan monia arkipäiväisiä käsityksiä jalkapalloväkivallasta. Kyse ei ole heidän mukaansa suinkaan uudesta ilmiöstä, vaikka vasta jalkapallon MM-kisat 1966 tekivätkin englantilaiset tiedotusvälineet herkiksi ilmiön suhteen. Jalkapalloväkivallan historia on yhtä pitkä kuin itse pelinkin historia, väkivallan voimakkuudessa on vain ollut ajallisia ja paikallisia vaihteluita. Tutkimuksessa ei hyväksytty huliganismin selittämistä uudella nuorisotyytömyydellä, eikä edes rouva Thatcherin tyyppellä persoonallisuudella. Ryhmä pitää myös täysin epähistoriallisena sellaista teoriaa, että jalkapallohuliganismi johtuisi ns. perinteisen työväenluokan vastarinnasta sen omakseen kokeman ur-

heilumuodon kaupallistumisilmiöitä, mm. tähtikulttia, vastaan.

The roots of football hooliganism -kirjan mukaan jalkapalloväkivallassa on kyse siitä, ettei työväenluokan ”karkeampaa” (engl. rougher) — eli alempaa — kerrosta ole vielä vedetty mukaan ”kunnolliseen” tai ”säädyllyiseen” tai ”sivistyneeseen” yhteisloon yhteiskunnassa. Arkipäiväisessä elämässään työväenluokan alemmat kerrokset eivät näiden tutkijoiden mukaan vielä ole riippuvaisia sivistyneestä — hillitystä ja hallitusta — käyttäytymisestä, eikä niiden tarvitse luopua luokalleen tyyppillisenä pidetystä ”aggressiivisen maskuliinisuuden” ihanteesta ja käyttäytymismallista. Tulkinnaalle haetaan tukea Paul Willisin työläisnuorisotutkimuksesta Koulun penkiltä palkkatyöhön (1984), jossa tutkitaan, miten alemman valkoisen työväenluokan nuoret miehet sosiaalistuvat juuri alemman valkoisen työväenluokan nuorten miesten töihin. Vaikka koulu julkilausutusti pyrkiikin johonkin aivan muuhun, se epäonnistuu kokonaisuuden kannalta varsin onnistuneella tavalla. Dunningin ryhmän tulkinnaassa ”karkean” työväenluokan ”taipumus” väkivaltaiseen käyttäytymiseen selittää jalkapalloväkivallan esiintymisen ja muodot.

Dunningin työryhmän aiemmin ilmestyneen *Hooligans abroad* -kirjan kuva englantilaisnuorista on paljon uuden teoksen sävyä myönteisempi, vaikka heitä ei aivan viatomiaksi pestäkään. Jalkapallostadionin sosiaalinen kenttä elää tässä vanhemmassa kirjassa kuitenkin monipuolisempaa ja rikkaampaa. Esiin nostetaan myös ottelujen järjestäjien, paikallisten poliisien ja isäntämaiden äärioikeistolaisten nuorisojärjestöjen toiminta väkivallan synnyttämisessä. Vakavin todellisuutta kaunisteleva piirre Dunningin työryhmän tutkimusotteesta liittyy etnisten ristiriitojen ja niiden voimistumisen sivuuttamiseen jalkapallofinguraation yhteydessä (vrt. Redhead 1987).

2.

Teoksen *The roots of football hooliganism* teoreettinen viitekehys on otettu sosiologi Norbert Eliakselta. Norbert Eliaksen teoria länsieurooppalaisen kulttuuripiiriin vähittäisestä sivilisoitumisesta keskiajalta lähtien kuvataan yleensä — ja Elias itsekin tuntuu usein hyväksyvän tällaisen muotoilun — ”sivistyneen”, ts. pidättyvän ja kontrolloidun, käyttäytymisen koodien leviämisenä ylempien sosiaaliluokkien keskuudesta alemmaksi ja alemmaksi. Tutkimuksessaan *Über den Prozess der Zivilisation* (1939) Elias kuitenkin piti tätä sivistyneen käyttäytymisen leviämistä rahvaan — työläisten ja talonpoikien — keskuuteen saakka vielä tulevaisuuden asiana. Itse Elias keskittyi 1930-luvun tutkimuksissaan sivilisoitumisprosessin kulkuun keskiajalta Ranskan vallankumoukseen saakka.

Mutta Elias ei rajannut tutkimuskohdettaan vain ajallisesti. Voidaan sanoa, että hän myös keskittyi tarkastelemaan pelkästään ylimpiä sosiaaliluokkia. Euroopan väestön pääosan, talonpoikaiston, sivuuttaminen konkreetti-

sessä työssä oli perusteltua Eliakselle, koska hän kuvitteli talonpoikien keskiajalla eläneen jatkuvasti nälkäkuoleman partaalla. Siksi rahvaalla ei voinut olla mitään kulttuuria, eikä talonpojista — tai maalaisyhteisöstä — tarvinnut olla kiinnostunut mahdollisena sivilisointiprosessin subjektina (Elias 1982, 310). Eliaksen käsitys keskiaikaisesta elintasosta on kuitenkin uudemman tutkimuksen valossa kovin yksioikoinen ja anakronistinen (vrt. esim. Abel 1981). Sitä paitsi tilapäiset nälänhädät olivat myös kaupunkiyhteisöjen ongelma, ja siitä huolimatta kaupungit pidemällä aikavälillä kukoistivat (vrt. esim. Braudel 1972, 328).

Eliaksen käsitteellinen välinpitämättömyys alempia sosiaaliryhmiä kohtaan on puute vain silloin, kun sivilisointumista pidetään ylhäältä alaspäin suuntautuvana tapahtumana, jossa jotkin alemmat kerrokset omaksuvat rauhanomaisesti joitakin ylempien kerrosten käyttäytymiskoodoja. Tällaisen prosessin ymmärtämiseksi pitäisi olla kuva myös uuden käyttäytymisen omaksuneen ryhmän aiemmasta asemasta ja käyttäytymisestä. Eliaksen oman työn sisällön kannalta tämä puute ei ole kovin oleellinen, sillä tarkemmin katsottaessa Elias ei juuri puhu ylhäältä alas valuvasta sivistymisestä.

Eliaksen 1930-luvun kirjoitusten ydin on aatelin käyttäytymisen rajussa muutoksessa, aatelin muuttumisessa keskiaikaisesta karkeakäyttöisestä ja herkästi väkivaltaan turvautuvasta soturisäädystä kapitalismin ja absolutismin vaikutuksesta hienostuneeksi ja herkäksi hoviväkeksi. Kun Norbert Elias kirjoitti keskeisimmän tutkimuksensa 1930-luvulla maanpakolaisena Englannissa, oli hänen mielellään polttavimpana asiana kansallissosialismin nousu kotimaassa ja sitä seuranneet valtiollisen väkivallan monopolin murtuminen sekä hallitsevan eliitin brutalisointuminen kohtalokkaalla tavalla (Elias 1984). Työssään Elias käänsi aikalaiskokemuksen pääläelleen ja kysyi ehtoja eliitin käyttäytymisen sivilisointumiselle. Eliaksen esittämät ehdot olivat juuri valtiollinen väkivallan monopoli ja kapitalistisen tavaratuotannon työnjaon tuottamat riippuvuudet. Hän ei kuitenkaan näytä hetkeksikään unohtavan päinvastaisen kehityksen, takaiskun, mahdollisuutta. Tällaisessa eliitin käyttäytymisen tutkimuksessa rahvas on sivuseikka; sehän ei osallistunut vallankäyttöön. Siksi alemmista sosiaaliryhmistä tulee Eliaksen teoriassa samanlainen ongelma kuin vanhemmassa kulttuurihistoriallisessa mentaliteettien tutkimuksessa (ks. Peltonen 1988). Rahvaalle ei ole paikkaa sovelletussa käsitteellisessä avaruudessa, se odottaa ulkopuolella vuoroaan. Tästä syystä voi olla hankalaa selittää jalkapalloväkivaltaa — jos se käsitetään ”karkean” työväenluokan ”taipumuksena” — Eliaksen teorialla. Onkin hyvä muistaa, että Elias itse tutkiessaan 1950-luvulla erästä englantilaista ”karkean” työväenluokan korttelia jäseniä tilanteen dikotomiolla *established-outsiders* (suomeksi ehkä sisäpiiri-sivulliset), siis suoralla viittauksella vallan rakenteisiin, eikä millään sivilisoinnisen ”keskeneräisyydellä” (Mennell 1989, 116–125).

3.

Suomalainen kirjailija Joel Lehtonen kuvasi romaanissaan Putkinotko (1919–1920) toimintakaavan, joka muis-

tuttaa englantilaisnuorten jalkapalloväkivaltaa tai Paul Willisin itseään alentavien koulupoikien protestikäyttäytymistä. Tällaista itselle vahingollista jukuripäisyyttä voisikin kutsua yleistävämmin ”putkinotkoiluksi”.

Romaanissa Putkinotkon torpan Juutas Käkriäinen on menestyvä ja suhteellisen varakas savolainen vuokraviljelijä, päinvastoin kuin savolaiset vuokramiehet yleensä. Juutaksella on karjaa — hevonen, useita lypsäviä lehmiä, jopa sonni. Hänen isäntänsä on mukava — suorastaan sukulainen — ja taksvärkkivelvollisuus on kohtuullinen, päinvastoin kuin savolaisilla vuokraviljelijöillä yleensä. Mutta tyytymättömänä alustalaisasemansa ahdistavaan epävarmuuteen Juutas jättää tupansa korjaamisen kesken. Työstä, johon isäntä on hänet komentanut, ei näytä tulevan mitään. Mutta muuten romaanissa kuvataan torpan menestymistä. Joka vuosi raivataan uutta peltoa, karja hoidetaan hyvin ja voita riittää myytäväksikin. Juutaksen perunat ovat maineeltaan pitäjän parhaita, ja hän ponnistelee erityisesti lannoittaakseen perunamaansa hyvin. Käkriäinen tunnetaan myös taitavana puhdetöiden tekijänä. Sivuansioita on saatu työstä paikallisella sahalla, mutta myös laittomasta viinanmyynnistä. Perheen pöydästä ei elokuussakaan puutu mitään, jauhot vain ovat taloudesta lopussa. Tyytymättömiä ollaan erityisesti siihen, ettei torppa ole oma. Sitä haikailee romaanin kuluessa melkein jokainen perheenjäsen.

Korostin edellä Lehtosen kuvaamia Juutas Käkriäisen hyviä puolia. Lehtosen kuvaus on kuitenkin niin monikerroksinen, että Juutaksen henkilökuvaa voidaan rakentaa myös aivan vastakkaiseksi. Tämä negatiivinen kuva onkin esimerkiksi kirjallisuudentutkimuksessa vallitseva, ja useimmat lukijat ottavat aivan vakavissaan Putkinotkon ”kuvauksena laiskasta viinatrokarista ja tuhmasta herrasta”. Kerta toisensa jälkeen Putkinotkosta on todettu, että se on asiantunteva tutkimus ”suomalaisen miehen laiskuudesta ja saamattomuudesta” (Pekka Kuusi). On sanottu, että ”Juutas Käkriäinen ja hänen perhekuntansa jokainen kuvattu yritys ja toive päättyi epäonnistumiseen, raukeaa tyhjiin” (Annamari Sarajas). Käkriäiset ovat ”vilissä vapaudessa ja saamattomuudessa retusteleva perhe, jossa on itsepäinen, siivoton ja unelias isä” (Tarkiainen — Kauppinen). Teos on tutkielma ”suomalaisen luonteen nurjista puolista: saamattomuudesta, hedelmättömyydestä itsepäisyydestä ja kyräilystä, ennakkoluuloisesta pitäytymisestä perittyihin käsityksiin” (Kai Laitinen).

Mutta mikä onkaan edellä siteerattujen käsitysten kohdalla, jos romaanissa Putkinotko poikkeuksellisesti luettaisiin kaunokirjallisuutena — kirjailijan keskusteluna lukijan kanssa — eikä tutkimuksena tai dokumenttina ”kansan-elämästä”. Esimerkiksi kyse ennakkoluuloista ja pitäytymisestä perittyihin käsityksiin joutuu erikoiseen valaistukseen, kun lukee, miten Käkriäinen innokkaasti rakentaa pihapiiriinsä ulkokäymälän ja tarmokkaasti opettaa jälkeläisensä sen käyttöön. Onko tämä kansankuvausta vaiko esimerkiksi Joel Lehtosen käsitys aikansa hygieniakirjallisuuden vieraudesta suhteessa maaseudun todellisuuteen? Tai mitä merkitsevät lopulta Juutas Käkriäisen legendaarinen unisuus, laiskuus ja saamattomuus, kun romaanin kohokohta kuitenkin on hänen sankarillinen työsuorituksensa, jauhosäkin kantaminen. Lehtonen käytti romaanissaan omia kokemuksiaan aineksina, mutta tärkeintä

silti on ajankohdalle yleisen ja yhteisen välittäminen ja kommentointi. Siksi romaania ei voida lukea kansatieteellisen tarkkana tyypillisen savolaisen vuokraviljelijän kuvauksena, vaan keskusteluna niistä ennakkoluuloista, käsityksistä ja tunteista, jotka olivat 1900-luvun alun maanvuokrakysymyksen ja kansalaissodan yhtä merkittäviä aineksia. Pekka Tarkka on huomauttanut Joel Lehtosen kirjeistä, että ne ovat epäluotettavia lähteinä, koska kirjeet kirjoitetaan aina tietylle vastaanottajalle tämän odotukset huomioon ottaen (Tarkka 1983, 249). Samaa oivallusta kannattaa soveltaa myös Lehtosen kaunokirjallisiin teoksiin. Putkinotkoa ei kannata lukea kuvauksena ”siirtymisestä metsäläisyydestä ihmisten ilmoille”, vaan kommentina sellaisiin ajatuksiin.

Eric Dunningin tutkijaryhmän selitys englantilaiselle jalkapalloväkivallalle ei ole yhtä hienostunut ja monikerroksinen kuin Joel Lehtosen kuvaus Juutas Käkriäisen laiskuudesta ja saamattomuudesta. Päävastoin Dunningin ryhmä poimii historiasta vain yhden kapean siivun, lehtitiedot huliganismin esiintymisestä jalkapallo-otteluissa vuosisadan alusta lähtien. Sinänsä kiinnostavaan lukusarjaan liitetään satunnaisesti kirjallisuudesta esiin työntyneitä talous- ja sosiaalihistoriallisia tuloksia. Käsitkseni mukaan Dunningin ryhmä ei ole oikein uskollinen Eliaksen teorian hengelle, vaikka hänen nimeensä vannookin. Eliaksen teoria edellyttäisi tässä tapauksessa sen tutkimista, miten ja kenen toimesta väkivallan kontrollia urheilutilaisuuksissa ylläpidetään ja minkälaisia ristiriitoja siihen liittyy, miten voimatasapaino jalkapallostadionin figuraatioissa kehittyy. Tässä mielessä aikaisempi Hooligans abroad -tutkimus on kiinnostavampi.

Dunningin ryhmän mallissa ”karkean” työväenluokan nuoret miehet ovat ”taipuvaisia” väkivaltaiseen käyttäytymiseen samalla tavalla, kuin Putkinotkon Käkriäinen on taipuvainen laiskuuteen ja saamattomuuteen. Selittämättömäksi ongelmaksi jää, miksi tämä taipumus kohdistuu yhteen asiaan, englantilaisnuorilla jalkapallo-otteluihin ja Juutaksella tuvan korjaamiseen. Kirjan tulkinnan kannalta onkin mielestäni ongelmallista se, että sama työryhmä on julkaissut äskettäin toisaalla artikkelin väkivaltaisesta käyttäytymisestä Englannissa tällä vuosisadalla ja osoittanut, että Eliaksen teoria pätee kaikilla muilla elämän alueilla (työmarkkinat, politiikka, paikallisyhteisö), paitsi urheilun ja vapaa-ajan — erityisesti jalkapallon — piirissä (Dunning & al. 1987). Dunningin ryhmältä jää selittämättä jalkapallon erityisluonne, siksi jalkapalloväkivallan selittäminen pelkällä sivilisointiprosessin keskeneräisyydellä tuntuu liian yleiseltä selitykseltä.

4.

Miksi Juutas Käkriäisen vastarinta maanomistajan vaatimuksia ja oman osan niukkuutta kohtaan suuntautuu juuri mökin korjaamiseen? Miksi hän tekee kiusaa itselleen ja perheelleen? Ensinnä voidaan palauttaa mieleen, että kysymys talonpojan omien rakennusten ylläpidosta oli vanhastaan hankauskohta rahvaan ja viranomaisten välillä. Vuoden 1734 lain 27. luvussa sanotaan talonkatselmuksista seuraavaa (sit. Ståhlberg 1903, 24):

”Joka kolmas vuosi, taikka useaminkin, jos tarvitaan, pitäköön kruununvouti taikka nimismies, kahden lauta-

miehen kanssa, . . . , katselmuksen, miten talonpoika on kruununmaalla rakentanut ja viljellyt, ja veromaalla, kun sen viljelys ja rakennus havaitaan joutuneeksi rappiolle; ja käskeköön sitten talonpojan rakentaa ja korjata mitä puuttuu. Jos siinä havaitaan suuri rappio, niin he katsokoot huoneitten alushirret, seinät, katot, laattiat, tulisijat ja uunit piippuinensa, akkunat, lukot, pellit ja ovet, samoin myös pellot, niityt, ojat, aidat ja metsän; ja kirjoittakoot tarkasti, mitkä huoneet hän on rakentanut ja mitä kaikkea talosta puuttuu; ja määrätköön, paljonko rahaa sen parantaminen ja rakentaminen maksaa, mitä hän aikansa on laiminlyönyt.”

”Metsäläisvapauttakin” toteutettiin vain viranomaisen ankan katseen alaisena ja ilman verorästejä. Edelleen vuoden 1912 maanvuokratilastosta käy ilmi, että maanvuokralautakuntien arvion mukaan juuri Mikkelin ja Kuopion lääneissä isännän ja vuokramiehen viljelmien ja rakennusten välillä oli selvempi tasoero kuin muualla Suomessa, jossa talonpidon taso oli paljon tasaisempaa. Sama tilasto paljastaa myös Mikkelin läänin maanvuokratason korkeuden. Myös Tilattoman väestön alakomitea oli vuosisadan alussa osoittanut juuri Itä-Suomen asunto-olojen surkeuden (Haatanen 1966, 151–157). Maanvuokrasuhdetta koskevat avoimet konfliktitilanteet liittyivät Lounais-Suomen kartanoalueeseen, harvaan asutussa Itä-Suomessa vastarinnan muodot saivat toisen luonteen ja ehkäpä ”kulttuurisemman” sisällön. Toisen osapuolen silmissä tämä ”putkinotkoilu” näytti varmaan ”saamattomuudelta ja laiskuudelta”, mutta sen sisältö oli totelemattomuudessa.

Englantilaisten jalkapallofanien lisäksi ”putkinotkoilulle” voidaan hakea analogioita lähempääkin. Joseph Brodsky kirjoittaa eräässä esseessään (1987) kotikaupungistaan Leningradista, ettei siellä suosituin urheilulaji ole suinkaan jääkiekko, vaan puolen litran juonti. Aamuisin on helpompi löytää humalainen kuin taksi, ja minkä tahansa ruokakaupan alkoholiosastolla — essee on kirjoitettu jo muutama vuosi sitten — tapaa aina miehiä, jotka etsivät kolmatta kaveria jakamaan pulloa. Hinta jaetaan kassalla ja pullo lähimmässä porttikäytävässä — kolmella huikalla ilman jakojäännöstä. Brodskyn mukaan näin syntyy ihmeellisiä, odottamattomia ja joskus elinikäisiä ystävyssuhteita, mutta myös kauheita rikoksia. Brodsky ei kuitenkaan puhu sivilisointiprosessin keskeneräisyydestä tai kotikaupunkinsa lyhyestä historiasta, vaan mainitsee tässä yhteydessä votkan valtion tärkeimpänä tulolähteenä. Jos valmistuskustannukset ovat viisi kopeekkaa ja myyntihinta viisi ruplaa, on verotuksen osuus 9 900 %, Brodsky laskee. Runoilijan laskelma lienee epätarkka, mutta osoite on selvä. Samanlaista lavennusta vaatisivat myös puheet englantilaisesta jalkapalloväkivallasta tai ajatukset sivilisointiprosessin ”keskeneräisyydestä” missä tahansa.

Kirjallisuus

Abel, Wilhelm: Stufen der Ernährung. Eine historische Skizze. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1981

Braudel, Fernand: The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II. New York: Harper & Row, 1972

Brodsky, Joseph: Guide till en omdöpt stad. I: Brodsky, Joseph: Att behaga en skugga. Valda essäer. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1987

Dunning, Eric & Murphy, Patrick & Williams, John: The roots of football hooliganism. A historical and sociological study. Padstow: Routledge & Kegan Paul, 1988

Dunning, Eric & Murphy, Patrick & Newburn, Tim & Waddington, Ivan: Violent disorder in twentieth-century Britain. P. 19–75. In: Gaskell, George & Berewick, Robert (eds.): The crowd in contemporary Britain. Bristol: Sage, 1987

Elias, Norbert: Power & civility. The civilizing process. Vol. 2. New York: Pantheon Books, 1982

Elias, Norbert: Notizen zum Lebenslauf. S. 9–82. In: Gleichmann, Peter & Gouldsblom, Johan & Korte, Hermann (Hrsg.): Macht und Zivilisation. Materialien zu Norbert Elias' Zivilisationstheorie 2. Baden-Baden: Suhrkamp, 1984

Haatanen, Pekka: Suomen maalaissäilytys tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. Porvoo: WSOY, 1968

Lehtonen, Joel: Putkinotko. Kuvaus laiskasta viinatro-

karista ja tuhmasta herrasta. Helsinki: Otava, 1969

Mennell, Stephen: Norbert Elias. Civilization and the human self-image. Bath: Basil Blackwell, 1989

Peltonen, Matti: Johtolankoja ja tiheää kirjausta. Mitä uutta mentaliteettien historia on tuomassa. Historiallinen aikakauskirja 86 (1988): 4, 275–282

Redhead, Steve: Sing when you're winning. The last football book. London: Pluto Press, 1987

Ståhlberg, K. J.: Laki maanvuokrasta maalla selityksillä varustettuna. Kuopio: Otava, 1903

Tarkka, Pekka: Lehtosen kirjeet ja strategia. S. 245–253. Teoksessa: Kirjojen meri. Professori Annamari Sarajaksen juhlakirja 12.10.1983. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1983

Williams, John & Dunning, Eric & Murphy, Patrick: Hooligans abroad. The behavior and control of English fans in continental Europe. 2. edition. London: Routledge & Kegan Paul, 1989

Willis, Paul: Koulun penkiltä palkkatyöhön? Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt? Jyväskylä: Vastapaino, 1984.

Matti Peltonen

Kun isä kutistetaan elatusvelvolliseksi

”Pahinta erossa lieenee sittenkin valehtelu. Valehtelu itselle ja muille”, toteaa haastateltava niin painokkaasti, että luulisi koko pitkän keskustelumme olleen johdantoa vain tämän lauseen sanomiseen. Pelkkiin ”hyvää päivää kirvesvartta — mitäs perheelle kuuluu” -kysymyksiin vastaaminenkaan ei käy luontevasti, kun perhe on hajonnut. Eron ilmaiseminen tuntuu siltä kuin sanoisi, että minut on amputoitu, nyt olen invalidi. Joko kysymyksen ohittaa tai sitten tapahtuneen ilmaisee ohimennen sivulauseessa, ikään kuin se olisi sellainen pikkuseikka, jolla itselle ei ole merkitystä, niin kuin eropäätös olisi tehty valistuneesti ja ulkokohtaisesti kuin työehtosopimusneuvotteluissa, joissa asiat eivät koske välittömästi neuvottelijoita itseään vaan muita.

Se on sitä arjen suurta ja surullista satua. Miehistä maailman Risto Reipas -teatteria, jota on esitettävä. Sillä hylätty mies — sitähan Risto Reippaamme on — ei ole mies eikä mikään muiden silmissä. Eikä ilmeisesti omistakaan silmissään, semminkään jos hän näyttää, miten kipeältä se tuntuu. Sen vuoksi on koteloitava ja piilotettava nuo tunnot, padottava ikävä, syällisyys ja oma epäonnistumisen tunne, joka kaikissa eroissa on aina läsnä. Ne kun eivät sovi uraputkeen. Ne voivat halkaista sen, panna vuotamaan. Näin ajattelee Risto Reipas työnantajan ja työtovereiden ajattelevan. Ja on siksi kai yhä enemmän firman mies, joka on valmis joka lähtöön ja vielä enempäänkin.

Onhan sitä ainakin poissa himasta. Siellä kun kaikki pienetkin esineet tuntuvat muistuttavan menneestä, menetetyistä. Esineet on sivelty muistoilla, jotka nyt tuntuvat silkalta myrkyltä. Näin joutuu ajattelemaan mies, jonka työ perustuu silkkoihin laskettaviin faktoihin. Eron tuomat tunnotkin ovat faktoja, mutta eivät laskettavissa, joten niitä ei periaatteessa pitäisi olla. Niiden kieltäminen on haastateltavan mukaan myös valehtelua. Ja kuitenkin hän salakuljettaa noita kipeitä tuntejaan kaikkialle, myös työpaikalle.

Mutta työstä on mennyt jotenkin mieli. Se kun sai lopullisen merkityksensä perheen eli vaimon ja lapsen kautta. Ja nyt hän tuntuu pelkäävän, että tuo työn mielen katoaminen näkyy ulospäin aina firman johtoon saakka. Siksi hän näyttää entistä työhullumpaa. Kasvattaa kuoren ja sulkee kipunsa sen sisään. Siinä on taas kysymässä kovenevien työmarkkinoiden paistama kalakukko?

Toisaalta hän toteaa, että työssä olo on kuitenkin samaan aikaan poissaoloa ahdistavien ajatusten ääreltä. Eikä haastateltava koe ikuista työssä oloaan nyt poissaoloksi kotoa, sillä koti merkitsee hänelle asuinsijan ohella ennen kaikkea perhettä: lasta ja vaimoa. Nyt hän vain asuu.

Työn ohella ennen kaikkea suhde lapseen on kääntynyt jotenkin kipuilevaksi. Hän tarkoittaa sillä surua ja pettymystä, katkeruutta ja sitä, miten hänestä on muka